

*És visszahozott és krumpliszivem dagadozva remélte,
Hogy most végre megismer és méltányol hálátlan Európa hazám:
Ugy is látszott, ám balsorsom nem hagyott el, az új eledelt
Nem értették, azt hitték a boggyója ehető s mert fanyar volt és keserű,
Tűzre dobták, nem kellett s csak később, mikor már égett a máglya
Jöttek rá a jó sült krumpli szagról miként kellett volna kezelni
Igy hát Gazda, látod, magam is elkövettem minden lehetőt
Éltem és igyekeztem és kereskedtem és kerestem a kamatot
Földormán és a föld alatt is és pengettem s gurítottam előre
Amit kaptam és nem tehetek róla, hogy mindig visszagurult.*

És itt kapcsolódik az egyén tragédiája Európa tragikus sorsába; a mai Európa nem óhajt élni, csak megdögleni óhajt, most már csak magának dúdol a költő, magát mulatja elméleti kérdések egyenletével és keresi az ismeretlen kibontakozást. A rábizott talentumhoz nem tett semmit, ime a végső elszámolás:

*Igy találtam ezt a világot, mikor idehoztuk s most ha úgy érzed
Hogy úgy hagyom itt, ahogy találtam, semmi se változott, ám te ítélj:
Gáncs vagy jutalom, mindegy már s „ama külső Sötétség“ se segít.
Esküszöm: nem fogok sirni és csikorgatni fogam odaát.*

A végrendeletként ható nagyszerű Számadást olvasva elmondhatjuk: *nem úgy hagyta itt a világot, ahogyan találta.* Munkái élő értékek maradnak s mély hite és fájó csalódásai egyformán pozitív értéket jelentenek az új világ felépítésében.

EGY ÚJ ENCIKLOPÉDISTA: KARINTHY FRIGYES

Irta: PAP GÁBOR

A magyar irodalom kétségtelenül nagy halottját gyászolja Karinthy Frigyesben. Egyike volt azon íróknak, akik korszakot nyitottak és ezt a korszakot le is zárták. Nem halálukkal zárták le, hanem jóval előbb. Az utolsó tiz-tizenöt év a magyar irodalom regresszív erjedési kora, a „konzervatív haladás“ kora, végül a mostani, a zárt hideg kasztosodás kora, amely megmerevedetten áll szemben minden liberális elgondolással és áramköre egyre kihagy. Irodalmat vagy politikát nehezen lehet szabadság nélkül elképzelni. A szabadság sohasem korlátlan, de viszonylagosan kedvező lehet valamely szellemi tényező felfejlődésére. Karinthy kedvező politikai atmoszférában lépett a porondra. Magyarországon akkor bontakozott ki a nemzeti tökéstedés, az Ausztriától való elkülönülés, az önálló ipar és kereskedelem korszaka. A feudalizmus likvidálása erősen érezte hatását a szellemi termékek terén. A francia forradalom nyugatról jött. Száz évig kellett csoszognia, míg eredményeivel a magyar rónára lépett. A kapitalizmus — a szabadsverseny jegyében — egyrészt hitbizomány, másrészt németellenes volt. A kilencszázas évek elején, — amikor Karinthy feltűnt, — némileg kijegecesedett a köztudatban az érzés, hogy a nehézkességnek, maradiságnak, parlagiasságnak nagy részt a megcsontosodott nagybirtok és a nehéz páncéltatú németesség az oka. Nem véletlen, hogy az akkori ifjuság hevesen kapaszkodott a nyugat műveltsége, szabadsága, hőségesebb szellemi kiteljesedése felé. A *Nyugat* című folyóirat a véletlen

és a valóság jó összejátszásaképpen öt-hat kitünő tehetséget bocsájtott vizre. Ezek között Karinthy egészen elsővonalbeli. Gunyolódó, filozófus hajlandóságú, neheztelő, elégedetlen természet, aki semmiáron nem nyugszik bele, hogy világunk a „létező világok legrosszabbika.“ Pozitív világnézete nincs. Legszívesebben belülről kifelé fordítaná a földet, hogy megkukucskálja vajjon odabent jobb-e? Pepecsel, ötletet ötletre halmoz, olykor megdöbbenően szuggesztív, olykor a felhőkben jár és lagymatag technikai kérdések szellemi felderítésével lép előrsi kapcsolatba. Nehezen leli a helyét és izgalmasan dobja ki magából nyugtalanságait. Egységes nagy művet egyet sem hívott életre. Hiányzott ehhez az a nyugalom, amely a kor megemésztéséből és a világ haladásának biztos irányba való kibontakozásából származik és azokra hat, akik látják az emberiség fejlődésének utját. Karinthy a maga egészében finomvonalú rokokó katlanhoz hasonlít, amelyet még mindig a XVIII. század tüze forral, saját mai testét sütögeti benne és talán sohasem fogja megérteni, hogy ő és százada, miért nem puhulhattak hozzá a XX. század bizonytalan bukdácsolásához. Gyökerei legszívesebben az enciklopédisták alá húzódnak, akik 1730-1780 között, mint égő társadalom-tisztító tüzek működtek: Karinthyánál azonban hiányzott a társadalmi tudatnak az a foka, amit pl. *Diderot* 1754-ben az *Interprétation de la nature* c. művében olyan kristálytisztán fejtett ki. Pedig Karinthy izig-vérig szabadgondolkodó volt, de megint csak olyan értelemben, hogy kitünő vagdalkozója, pompás gunyolódója egy olyan századnak, amelynek már egy évszázaddal előtte meg kellett volna szűnnie. A történelem görbéit aligha fogta fel ésszel. Abban viszont igaza volt, hogy Augias istállóját újból és újból ostromolni kell, mindaddig, míg valaki vagy valakik meg nem találják a nevezetes Alpheus folyót, melynek vizét lesz bátorságuk az istállón keresztülvezetni és a szemetet onnan végleg kihordatni.

Karinthy éppen azt nem látta és nem értette meg élete végéig (bár tanulékonyágában, elméjének élességében, szellemi hajlékonyságában senkisémm kételkedik), hogy ki és mi lenne az Alpheus folyó, amelyet a társadalom egyre romló, egyre piszkosodó magatartása valósággal kihív a föld mélyéről. Bámulva vette észre, hogy ha a francia enciklopédisták legkorábbi hirmondóját akár egy emberöltővel is megelőzi, megint csak ugyanazokkal a gunyos panaszhangokkal találkozik egy egészen más világban, a hívős és meggondolt angoloknál, Swift Jonathan jellemzésében s hogy a dolgokat ördögien változatos elméjében nyugodtan exponálhatja a XX. században anélkül, hogy észrevenné vagy rajta-kapnák, hogy régmúlt háromszázéves épület rogyadozó ablakaiból öltögeti nyelvének és nyelvezetének „új“ mondanivalóit.

Ez a felismerés és hatásos kivetítése annyiban igaz, amennyiben minden individuális gondolkodó és művész a maga szempontjait az emberek változhatatlan vagy csak igen ritkán és gyengén változtatható jelleméhez köti. Az individuális művész az egyedet nézi kiindulópontnak s a köré csoportosítja a társadalmat. A társadalmi erők mozgásában, átütőerejében csak annyiban hisz, amennyiben azt erős kezek mozgatni képesek. Az erős kezek árnyékában húzódnak meg a milliók, akikhez kényük szerint kegyesek vagy kegyetlenek azok. Az erős kezek a történelem formálóerői és jóformán tőlük függ, hogy egy kornak milyen vagy milyenné lehet az arculata. A jobbat és szebbet akaró művészek, az individuális gazdálkodás kezdete óta, egyebet sem tettek, mint halált kiáltottak a zsarnokokra és kipécézték azokat az alulról felfelé törő elemeket, akik az egyenlőség rovására eltiprókként jelentkeztek.

Az emberi *tipusok* fenevadjaiból szerelték össze az emberiség történelmi mozgását. Ez eredményezte a szóharcot az egyedek és azok lakájai ellen. A tipizálásból az individuális író rendesen szomorú következtetéseket von le. Karinthy úgy látta, hogy élete egész feladatát kitölti, ha a szabadgondolatért, a lélek, a test, az egyén viszonylagos szabad mozgásáért áll ki azon típusok ellen, akik az enciklopédisták mindent elsöprő rohama ellenére ma is itt élnek, ágálnak és a világot a sötétség és pusztulás felé viszik.

A társadalmi erők mozgásával Karinthy sohasem foglalkozott. Így mélyebben nem is érdekelte, hogy miért nem sikerült a francia forradalomnak olyan átrétegződést létrehoznia, — amely az emberek jellemében is mélyreható változást s így a társadalom előre mozgó történetében is új állomásokat jelentsen. Megelégedett a ténnyel, hogy a viszonyok nem változtak és ami akkor rossz volt, az változatlanul fennáll ma is. Holott minden kellemetlen látszat ellenére, az egész emberi mechanizmus igen mély és megrendítő változáson ment keresztül. A francia forradalom csak megkezdte, de nem végezte be feladatát. Egy feudális gazdálkodásból egy fejlettebb, igényesebb fordulóba vitte át az emberiséget, viszont ez a forduló is merőben individuális, átmeneti, jellem- és lényeges társadalmi átalakításra képtelen, vagy legalább is olyan értelemben képtelen, hogy az emberi egyenlőségnek és szabadságnak minden vonalon érvényt szerezhessen. Karinthy csak ezt a szimptomát értékelte, csak a külső jelenségeket regisztrálta és sorakoztatta fel ellene elégedetlenségének és maró ellenszegülésének minden változatát. Azt, ami napjainkban folyik, a kétségbeesett és mély rétegződésű társadalmi előretörést, a végzetes, elszánt erőfeszítést, amely a legalsó rétegek társadalmisított erőiből megindult, hogy végső fokon megtegye a második helyrehozó lépést, amit 1789 még csak megkezdett, azt Karinthy nem látta.

Nem látta sok olyan kitűnő gondolkodóval egyetemben, akik a mai tökéletesen regresszív fordulatot valamilyen bekövetkezett csapásnak, az emberiség végzetes gyászának, a középkor sötétségéhez való visszatérésnek könyvelik el. Holott a társadalmi mozgás olyan gigantikus játéka pereg szemeink előtt, melyben — mint minden gazdálkodási rend változásánál — egyrészt a kielégítetlen igények, másrészt a totalisak, a változást ellenzők derék hada készül összezsugorítani félelmetes erejét. Új világ van keletkezőben és ehhez az új világhoz az értelem megvilágítását semmiképpen sem a XVIII. századbeli enciklopédisták adják, akiket Karinthy jóhiszemű elképzelése szerint követ, abban a feltevésben, hogy a fogalmak új magyarázatával eldönthetik az emberek egymás mellett élésének békeséges titkát. Karinthy lázasan gondolkodott azon, hogy egy mindenre kiterjedő olyan enciklopédiát ír, amelyben minden létező fogalomnak helyes értelmezését adja s ha ez sikerül és átmelegszik a köztudatba eltűnik a zavar és az értetlenség, ami az emberek egymás közötti érintkezésének alapvető gáncsa. Ismét az egyénre szegezte tekintetét és szerette volna kitalálni azt az egyszerű elixirt, amely az egyént az egyénnel újból összehozza. Pillanatra sem tűnt fel neki, hogy az egyén a társadalom elválaszthatatlan része s ha fölényes és félelmetes görbe tükrével ki is tépi a társadalomból s javítási kísérletével némely individuumot illő helyére is ültet, a társadalom visszatépi kezéből a kísérleti alanyt, mert a mulatságon és nevetgélésen felül tulerősen kíváncsi arra, hogy vele, mint *társadalommal* miként kíván elbánni az elkövetkező huszonnégy óra.

Karinthy a neveltetés nagymestere, a szegények látnoka, a humanisták védópajzsa, de vajmi keveset tud a sohasem nevetőkről, a gonosz és értelmetlen szegénységről és arról az embersokaságról, amelyik saját érdekei ellenére itthagya a humanistákat s az ellentábor szemlehungyt, megvakított csatabárd hordozójává válik.

Karinthy ujjai félelmetes sulyokat emelgettek. Szemmagasságig semmi hiba sem látszott mutatványaiban, de az ujjak ott hirtelen szétváltak, a suly érthetetlenül elolvadt s cseppfolyósan visszaömlött a kráterbe, ahonnan Karinthy oly varázslatos erővel szedte elő.

1 9 3 8 . Ő S Z

Irtta: FORBÁTH IMRE

*Tengerek hideg mellén matrózok vad énekét
széljárta idegen földeken katonák haláldalát
Európa csikorgó boltozatai alatt
halljad a földönfutók keserű sóhaját*

*emberarcú gépek és géparcú emberek között
tévelyegnek póruljárt szegény ördögök
s napjaik folynak hűvös-betegen
esőcsöppek az ablaküvegen*

*Öregek motoznak reszkető kezekkel
s mormolják a mult hattyúdálát
anyák pincékbe bújnak rettegő gyermekekkel
jönnek már jönnek a vad katonák*

*az élet napos oldalán
bús testvérem te nem heverésztél soha
testvér véres a homlokod mint volt talán
Krisztus fején a töviskorona*

*esők hullanak untalan s az őszi szél süvölt
madarak messze vándorolnak
határunkon dühös farkashad üvölt
kit tudja mi lesz holnap?*

*tengerek hideg mellén matrózok vad énekét
széljárta idegen földeken katonák haláldalát
Európa csikorgó boltozatai alatt
halljad földindulásnak közelgő moráját!*